

האליזר

עלון לשבת קודש

דברי מחשבה והלכה, ומהנעשה בבתי הכנסת

להצלחה ולשמירה על חיילנו במלחמה להחזרת החטופים בריאים ושלמים ולרפואת הפצועים

נושא השבוע: ברכות שונות (ה)

כג' שבט תשפ"ה 1565 (שנה ל')

הפטרה: "הדבר אשר"
(ירמיה לד)

פרישת מישפטים – עֵשֶׂת מברכין

ראש חודש אדר יחול אי"ה בימים שישי ושבת מולדו בליל שישי בשעה 19:02

"...שְׁלֹשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת כֹּאשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאֲבִיב" (כ"ג, טו)

"האביב" ר"ת: "בו יברך אדם ברכת האילנות".

ועל פי זה מבואר בגמרא ברכות (מג) אמר רבי יהודה: כל היוצא בימי ניסן (אביב) ורואה עצי פרי מלבלבים, מברך ברכת האילנות.

ברכת האילנות נכללת בתוך ברכת השבח וההודאה שתיקנו חכמים, כדי שזכור את הבורא תמיד ונירא ממנו (רמב"ם פ"א מהל' ברכות), ובתוך ברכות אלו נכללת גם ברכת "שהחיינו", שאותה תיקנו חז"ל כדי שנודה לה' על שזיכנו להגיע לזמן חידושו של הפרי,

"וְעַבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לֶחְמֶךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהַסִּירוֹתִי מִזִּכְרְךָ"

(כ"ג, כה) מדוע התחיל הפסוק בלשון רבים וסיים בלשון יחיד?

לפי שכל ישראל ערבין זה בעד זה, ולא יברך ה' פרנסה של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כאחד, אז תבורך פרנסתו של כל אחד ואחד (כלי יקר). על כן הרוצים להתברך בכל מילי דמיטב מהקב"ה, מקור הברכות יעשו אגודת אגודות להתחזקות בתורה ובמצוות ובברכות. (ד. ע.)

תפוז של ברכה

סיפר הרב מאיר שוורץ שליט"א: כשהייתי ילד בתלמוד תורה, נתנה לי אימי שתחי' כריך ותפוז לארוחת עשר, מאחר והיה בתפוז כתם קטן לא טוב, כשהגעתי לתלמוד תורה זרקתי את התפוז לארץ, אלא שלא שמתי לב שהרב שלי ראה את מעשי. נכנסתי לכיתה, לאחר מס' דקות נכנס הרב לכיתה ואמר לנו: "היום אני רוצה לחלק תפוז ל-22 חלקים, כל תלמיד יקבל חלק ממנו ויברך בקול רם ברכת "בורא פרי העץ" וכולנו נענה אמן לברכתו, וכך היה כל ילד ברך בתורו וכולם ענו אמן בקול רם. כשסיימו כולם אמר הרבי: "התפוז הזה שכולנו ברכנו עליו כל כך הרבה ברכות וכל כך הרבה אמנים נאמרו בזכותו, היה אמור להיזרק לפח בגלל ילד אחד שזרק אותו מתיק האוכל שלו..."

מיד הבנתי למי התכוון הרבי והסמקתי, קיוויתי שאף אחד לא ישים לב לכך, והרבי המשיך ואמר: "מכאן נלמד ילדים כמה חשיבות יש לאוכל וכמה ברכות אפשר לברך עליו, ונלמד שאין לזלזל באוכל..." ואני קיבלתי על עצמי באותו הרגע שלא אעשה מעשה כזה יותר לעולם.

גדולתה של ברכת "אשר יצר"

מעשה שהיה

אלכס הוא יהודי שחיכה במשך למעלה מתשע-עשרה שנה לתרומת כליה. כאשר הכליה נמצאה, ההשתלה התבצעה בבית הרפואה 'איכילוב'. הרב אברהם ישעיהו הבר זצ"ל ואשתו הרבנית הגיעו לבקרו, כדרכם לבקר את כל תורמי הכליה והנתרמים.

סיפרה הרבנית הבר: תכננו לחבר את הביקור אצל אלכס עם חתונת אחייך שנערכה באותו יום באזור המרכז. יצאנו מוקדם, עלינו לקומה השביעית והסתובבנו במסדרונות עד שהגענו לחדר. אלכס ישב

ע"פ "אור החיים" אופק תל אביב * לא לעיין בזמן תפילה * שקיעה 5:33-5:38 * סוף זמן ק"ש 8:26-8:31

ציאת שבת: 6:05

ציאת שבת: 6:05

ציאת שבת: 6:43

במיטת בית הרפואה חלש אבל מאושר. "הרב הבר!" צהל, כשראה את הרב. התיישבנו, אני שוחחתי עם בתו שסעדה אותו לאחר הניתוח ובעלי שוחח עם אלכס. השעה התאחרה, ואנחנו קמנו לצאת לדרך. נפרדנו מהם וירדנו לרכב. אך כשישבנו ברכב, מוכנים לנסוע לפתע נזכרתי: לא הבאנו להם את המגנט של ברכת 'אשר יצר' ולא דיברנו איתם על זה! – ואמרתי זאת לבעלי בבהלה. בעלי העיף מבט קצר בשעון ונאמת, השעה היתה מאוחרת, היה ברור שאם לא נצא מיד לא נספיק להגיע לחופה. "אנחנו לא מסדרי הקידושין", אמר לבסוף. אני הוספתי: אף אחד לא יבטל את החופה אם לא נהיה שם. ההחלטה התקבלה: אעלה אליהם שוב. אם נגיע אחרי החופה לא יקרה כלום. ההזדמנות לזיכוי הרבים אשר נמצאת לפנינו חשובה יותר.

לקחתי את מגנט הברכה ומיהרתי לעלות אל חדרו של אלכס. "שכחתם משהו?", שאלו מופתעים. "לא, באתי לתת לכם מתנה". "מתנה?", שניהם התפלאו. "כבר קיבלנו מכם מתנת חיים – כליה, איזו מתנה נוספת אנחנו צריכים?".

"את הכליה לא קיבלתם מאיתנו אלא מבורא עולם, הוא זה שסידר לכם מתנה מופלאה. אני חזרתי כדי לתת לכם את ה'עטיפה', שתשמור על המתנה לאורך זמן. יש לי כאן סגולה לאריכות ימים ולשמירה על הבריאות", אמרתי והתיישבתי על הכיסא, והסברתי להם לאט ובמתנות את כוונתה וסגולותיה של ברכת 'אשר יצר'.

הם הקשיבו בשקט מנומס, אבל אני לא הרגשתי שדבריי חודרים לליבם. הצטערתי, אבל לא הפצרתי. בעלי ואני קיבלנו על עצמנו בלי נדר להכיר לאנשים את הברכה הזאת. מה יעשו איתה הלאה, זו החלטה שלהם.

"תודה הרבנית", אמרה הבת כשסיימתי להסביר. נפרדתי מהם לשלום וחזרתי לרכב. כשהגעתי יצאנו לדרך במהירות. כפי שצפינו לא הספקנו את החופה, אבל הגענו לחתונה והשתתפנו בה.

ימי רביעי וחמישי עברו. ביום שישי, כשחזרתי מעבודתי בבית הספר, בעלי המתין לי נרגש. חיכיתי לו, אמר, ואני ידעתי שמשוהו לא רגיל קרה. "אלכס צלצל", קולו רעד בהתרגשות וכך הוא סיפר לי:

"הרב הבר, אגיד לך את האמת. כשאשתך הרבנית היתה כאן לא ממש חשבתי להתייחס למתנה שלה. מה לי ולברכת 'אשר יצר'? הקשבתי בנימוס, ומיד אחרי שהיא יצאה הטמנתי את הברכה במגירה שליד מיטת האשפוז והמשכתי הלאה. ביום רביעי בבוקר הפרופסור נכנס לחדר שלי. הפנים שלו היו חמורות סבר. ידעתי שאין בפיו בשורות טובות עבורי. 'אתה בנסיגה', אלכס. יש סימני דחיה, אמר קצר וברור. הרב הבר, אינני צריך לספר לך שנסיגה היא חלום הבלהות של כל מושג. חיכיתי 19 שנים לתרומה ולא יכולתי אפילו לחשוב על זה. יתכן שהגוף שלי דוחה את הכליה? יתכן שכל מה שעברתי היה לחינם? הרופא אמר שמחר בצהריים נעשה בדיקה, אבל ביקש מראש שלא אתלה בה הרבה תקוות.

לא נראה לו שיהיו בשורות טובות. כשהוא יצא, פניתי לבתי. הפנים שלי היו חיוורות כמו הקיר, אבל לא היססתי. הכל בגלל שלא החלטנו לומר את הברכה – אני ואת, אמרתי לה. בורא עולם נתן לנו מתנה ואנחנו לא הסכמנו לומר תודה, הגיוני שזה מה שקרה. היא הסכימה איתי.

באותו רגע החלטנו שמהיום שנינו נגיד את הברכה, ככה לאט ובכוונה מילה במילה, כמו שהרבנית הסבירה. נכנסנו לרוטינה קבועה של לקחת דמים ובדיקת מצב כל כמה שעות. חלמנו על טוב אבל לא באמת האמנו שהוא יקרה. מה שכן, הקפדנו מאוד על הברכה ועל הכוונה במילים המיוחדות שלה.

ביום שישי בבוקר צוות של רופאים נכנס לחדר שלי ושמחה על פניהם. 'אלכס, אנחנו מוותרים על הביופסיה. הבדיקות שלך מתייצבות והכליה חזרה לתפקד כמו שצריך. תגיד לנו אלכס, מה עשית? איך קרה הנס הזה?'

נס, הם אמרו. נס ולא פחות! זהו, הרב הבר, הבדיקות שלי משתפרות והולכות והצוות חושב לשחרר אותי כבר ביום ראשון. אני מצלצל אליך כדי שתדע מה כוחה של ברכת 'אשר יצר' אפילו בהצלת חיים".

בעלי השתתק, דמעות זלגו מעיניו וגם מעיניי. ברכת 'אשר יצר', מי יכול להבין את גדולתה! הרבנית הבר מבקשת, שהחיוזק העולה מן הסיפור המצמרר יהיה לע'נ' של בעלה, הרב אברהם ישעיה בן הרב צבי זצ"ל.

(פניני עין חמד, מתוך מגזין 'קטיפה')

ברכה ו'

השאלה: כשאדם אוכל מזונות בשיעור ומתחייב בברכה אחרונה וצריך לברך ברכה "מעין שלוש" יש סידורים שכותבים בנוסח החתימה "ברוך אתה... על הארץ ועל המחיה" ויש שכותבים "ברוך אתה... על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה", אם כן מה הנוסח הנכון?

הדין ההלכתי:

ראשית נקדים- כל אחד שאוכל מאפה או תבשיל מחמשת מיני דגן [חיטה, שעורה וכו'] בשיעור של 27 גרם [ו-30 גרם לאשכנזים] מתחייב בברכה אחרונה שנקראת "מעין שלוש" (שו"ע אור"ח סי' רח ס"ב). ומדוע נקראת ברכה זו בשם זה? לפי שבברכה זו היא מעין הברכות שיש בברכת המזון, ז"א ברכת המזון מורכבת מארבע ברכות וכנגדם נתקן מעין הברכות דהיינו כנגד "ברכת הזן" [הראשונה בברה"מ] תיקנו כאן "על המחיה", כנגד ברכת "על הארץ ועל המזון" [השנייה בברה"מ] תיקנו כאן "ועל ארץ חמדה טובה", כנגד ברכת "בונה ירושלים" [השלישית בברה"מ] תיקנו כאן "ובנה ירושלים", כנגד "הטוב והמטיב" [הרביעית בברה"מ] תיקנו כאן "כי אתה ה' טוב ומטיב". ואע"פ שיש בברכה זו מעין ארבע ברכות, נקראת "מעין שלוש" לפי שעיקר ברכת המזון מן התורה היא רק שלוש ברכות ראשונות, ו"הטוב והמטיב" היא מדרבנן (משנה ברורה סי' רח ס"ק ט).

ולצד ההלכתי

מקור הדין הוא בגמ' ברכות (מ"ד): כל שהוא מחמשת המינים (דגן) בתחילה מברך "בורא מיני מזונות ובסוף ברכה אחת "מעין שלוש" שהיא "ברוך... על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה" וחותם "על הארץ ועל המחיה".

וכן פסקו רבים מן הראשונים לחתום "על הארץ ועל המחיה" בלבד: שהם הר"ף (פ"ו דף פו.), הרמב"ם (ברכות פ"ג הל' ג.), והרא"ש (פ"ו ס"מ"ז וכן צפסקי תשובות לרא"ש ס"ס) וכן עוד ראשונים ס' פרדס הגדול סי' פ מחזור וטרי ח"א עמ' 38, הראב"ד ברכות סי' ק לא, אור זרוע ח"א סי' קפא, ספר הבתים שער הברכות שער ט הל' א, הביאור סי' ברכה ה' לרב משה לוי ח"ב פ"ב עמ' קיז, סמ"ג עשין כג קיד עמ' ד, הלכות גדולות ברכות ז ע"ג. והוסף שער האיון עוד ראשונים רבינו חננאל, הובא בשיבולי לקט, הרי"ף, רוקח, והכולכו, רבינו ירוחם וחידושי הרשב"א) ויש חולקים (טור ואבודרהם).

בבית יוסף (סי' רח ס"ט) הביא את הטורפנו של הרא"ש שסובר שחותמים "על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה" ודחה אותו והביא ראיה מהראשונים הנ"ל.

בשולחן ערוך (עין סי' רח ס"ב) מובא שחותם "על הארץ ועל המחיה" בלבד.

ובאחרונים הובאו הטעמים לכל דעה:

- חסד לאלפים (לרבי אלעזר פאפו סי' רח ס"א) אומר שיש לחתום "על המחיה" בלבד, שהרי אמרו בש"ס ברכות (מ"ט). "אין חותמים בשניים" שפרושו אין חותמים ברכה בשני עניינים [כגון על המחיה ועל הכלכלה] והטעם לפי שאין עושים מצוות חבילות חבילות כלומר אין עושים כמה מצוות יחד אלא כל אחת בפני עצמה, כדי שלא יראה כאילו המצוות עליו כמשה והוא ממחר לפרוק אותם מעליו.
- הלבוש (לגאון מרדכי יפה סי' רח ס"י) אומר שיש לחתום "על המחיה ועל הכלכלה" ואין זה נחשב "חותמים בשניים" לפי שהארץ מוציאה מחיה וכלכלה והכל עניין אחד.

להלכה

יש לחתום בברכת "מעין שלוש" "על הארץ ועל המחיה" בלבד והטעם שכן דעת רוב ככל הראשונים השולחן ערוך והאחרונים (שהם: משנה ברורה - סי' רח ס"ק ג, שער האיון - ס"ק נב, הנהגות הגר"א, סידור הגר"ז, כה"ח - סי' רח ס"ק נז, חזון איש - דינים והנהגות פ"ז אות ב, אור לאיון לגאון בן לאיון אבא שאול ח"ב פ"מו ס"מה, ילקוט יוסף לרש"ל יצחק יוסף - סי' רח ס"כה, הרש"ל עובדיה יוסף בהליכות עולם ח"ב חזו"ע ברכות עמ' קא, אגרות משה לגאון משה פיינשטין, שו"ת משנה הלכות הובאו בחזו"ע הנ"ל ועוד).

ודלא כהחולקים בזה (שהם: שני הראשונים הנ"ל, מגן אברהם(טז), לבוש סי' רח ס"י, בן איש חי ש"א פר' מסעי ס"א, ס' זכרונות מאני, יריעות האהל לרב שמש, הרב קנייבסקי - הסתייפלר באורחות רבינו ח"א עמ' פח ומר"ן הגר"ש אלישיב. אמנם ברכה ה' לרב משה לוי ח"ב פ"ב ס"ד עמ' קז והלכה ברורה לרש"ל דוד יוסף סי' רח עמ' תכ סוכרים שיש לומר "על הארץ ועל המחיה" אבל אין קפידא ויכול לומר "על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה".

* וכן אין לומר סמוך לחתימה "ונודה לך על המחיה ועל הכלכלה", שכוון שחותמים "על הארץ ועל המחיה" אין שום עניין להוסיף עוד מילים סמוך לחתימה (הליכות ברכות לרב אופיר מלכא סי' רח ס" עמ') להלן הנוסח המומלץ:

"ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, על המחיה ועל הפלפלה, ועל תנובת השדה, ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שצאת והנחלת לאבותינו, לאכל מפריה ולשבע מטובה. רחם ה' אלקינו, עלינו ועל ישראל עמו, ועל ירושלים עירך, ועל הר איון משכן פבדך, ועל מזבחה ועל היכלך. ובנה ירושלים

עיר הקדש במהרה בימינו. והעלנו לתוכה. ושמחנו בבנינה ונברכך עליה בקדשה ובטהרה. כי אתה טוב ומטיב לכל, ונודה לך על הארץ ועל המחיה. ברוך אתה ה', על הארץ ועל המחיה. ומסכם הרשל"צ יצחק יוסף שליט"א (ילקו"י סי' רח ס"כה) : צריך לומר "על הארץ ועל המחיה" ואין להוסיף "ועל הכלכלה" כפי שנדפס בכמה סידורים. ואף מי שהורגל לחתום "על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה" ישנה מנהגו.

ואף קהילות שעלו מחוץ לארץ ונהגו של לחתום "ועל הכלכלה" ישנו מנהגם וינהגו כמנהג השולחן ערוך בארץ ישראל.

[ואף יוצאי מרוקו שאומרים שיש להם מנהג קדום קודם השולחן ערוך צריכים לשנות ישנו מנהגם שהרי הם נהגו כהרא"ש שסובר שצריך לומר "על הארץ ועל המחיה" ורק בנו הטור סובר להוסיף "ועל הכלכלה". מה גם שזה נגד רוב ככל הראשונים השו"ע ואחרונים בזה. וגם השו"ע בהקדמה שלו כתב שקהילה שיש להם מנהג קדום לאסור ימשיכו בהנהגתם אע"פ שהוא מקל – וזה אינו נוגע לעניין ברכות] (עיי' עין יצחק לכס"ל יצחק יוסף ח"ג עמ' קנ-קנא).

ברכה ז':

השאלה: בקידוש של שבת נהוג שהמקדש על היין נותן לכל המסובים לשתות מכוסו ולטעום מיין של ברכה, מה יעשה מי שנגעל לשתות מאותה כוס?

הדין ההלכתי

מקור הדין: גמרא מסכת דרך ארץ רבה (פ"ט ס"ג) ולא ישתה מן הכוס וייתנה לחברו מפני סכנת נפשות.

וכן פסק שולחן ערוך (שו"ע אור"ח סי' קע ס"טז) לא ישתה מכוס [ואח"כ] ייתן לחברו מפני סכנת נפשות. באחרונים נאמרו מס' טעמים לסכנת נפשות שבדבר:

- מאחר שנגעל לשתות ממה ששייר חברו משום שנתערב מרוקו של חברו במשקה וישתה בעל כורחו מצד שאנין טעם ועשוי למות ח"ו מהגועל (ט"ז סי' קע ס"ח ח כס"ב ח"ח).
- שמא השותה יש לו איזה חולי ודרך שתייתו ידביק את חברו ויכול לבוא לידי סכנה (ט"ז סי' קע ס"ח ח כס"ב ח"ח רבי אליעזר הגדול).

ומצד שני מביא השולחן ערוך בשם מסכת תמיד (כז: [אור"ח סי' קע ס"כז]) אחר ששתית ונשאר יין בכוס עבור חברך קנח מקום שתית הפה בכוס משום מיאוס ולא תשפוך משום בל תשחית, אבל לאחר שתית מים שפוך מהם דרך שם [כדי שיתנקח] ואז תן לחברך לשתות.

ונעבור לקידוש של שבת:

כתב שולחן ערוך (אור"ח סי' רע"א ס"יג) : "צריך המקדש לשתות מכוס של הקידוש כמלא לוגמיו" ועוד מוסיף (סי' רע"א ס"יד) "מצוה מן המובחר שיטעמו [הטעם: שיטעמו כולם לחיבוב מצוה שהרי זה כוס של ברכה].

אם כן קשה לכאורה איך כולם ישתו מאותה כוס שהרי שאי אפשר לשתות מכוס ששתה חברו לפי הטעמים הנ"ל והשולחן ערוך הנ"ל?

תרוץ א': אין לחוש להנ"ל משום "שומר מצוה לא ידע דבר רע" (קהלת ה, ה) וכשעוסקים במצוה לא ניזוקים בשום עניין – כן מביא הרב חיים קנייבסקי. (אומר על זה הרש"ל יצחק יוסף שאינו מצוה כל כך דמעיקר הדין מספיק בשתיית המקדש עצמו והשאר ששותים זה לחיבוב מצוה, ממילא לא צריך לומר "במקום מצוה" ומה שאמרו חז"ל במקום מצוה – מצוה גמורה, כל זה הוצא בלוקוט יוסף שבת כרך א חלק שלישי סי' רע"א עמ' תקו-תקה).

תרוץ ב': אין לחוש להנ"ל כי בזמן הזה אדם מקדש לבני ביתו שאינם נגעלים וגם יודעים שהמקדש בריא – כן הביא הבן איש חי (פ"ב דראשית ס"בג) (הוצא בלוקוט יוסף הג"ל).

גם הפתרון ששולחן ערוך (סי' קע ס"כז) מציע לקנח מקום שתייתו לא מעשי במציאות של ימינו שאנשים נפגעים מזה (ילקו"י ס).

הפתרון הלכה למעשה:

פתרון א': המקדש על הכוס בסיום הקידוש, לפני יטעם ישפוך קצת יין לכוס אחרת ואז ישתה מכוסו, ולכולם ימזגו לכוסות שלפניהם מכוס היין השנייה, מ"מ יזהרו שלא לטעום קודם שישתה המקדש מכוסו.

פתרון ב': לפני הקידוש מוזגים קצת יין לכל אחד בכוסו, אין צריך רביעית לכל אחד וגם אינם צריכים לאחוז את הכוסות בידיהם בזמן הקידוש. והמקדש אוחז בכוסו ומקדש ובסיום הקידוש שותה מכוסו והם שותים מכוסותיהם.

ואם קורה שהמקדש שותה מכוסו ומגיש למסובים לשתות מכוסו, אין חובה לשתות (הלכה כדורה לכס"ל דוד יוסף סי' רע"א ס"פ).